

BÀI 3: CÁCH DÙNG TỪ HAY

Có nhiều cách dùng từ hay. Ở đây, chúng ta chỉ tìm hiểu 3 cách tiêu biểu là dùng từ chính xác, dùng từ hình tượng và dùng từ sáng tạo.

1. Dùng từ chính xác

Từ chính xác nghĩa là từ ấy không thể thay thế bằng bất kỳ từ nào khác.

La Bruyère, một nhà văn người Pháp, đã phát biểu: “*Trong tất cả các từ ngữ có thể diễn tả ý độc nhất của ta, chỉ có một từ đúng, khi nói hoặc viết, ta không dễ kiếm thấy nó, nhưng nó vẫn có*”.

+ Chính xác về hình thức

Ví dụ:

Người đời ta đây cũng chẳng no.

“no” chứ không phải “lo”.

Đã trót đi xem thì xem đến chót.

Chính xác nhưng không cứng nhắc. Ta cần vận dụng linh hoạt, sáng tạo trong cách dùng từ đồng âm.

Ví dụ:

“Bà già đi chợ cầu Đông

Bói xem một quẻ lấy chồng lợi chăng?

Thầy bói xem quẻ nói rằng,

Lợi thì có lợi, nhưng răng không còn”.

(ca dao)

Đó là chính xác về âm thanh, về cấu trúc của Từ. Chúng ta còn lưu ý:

+ Chính xác về ý nghĩa

Tùy ngữ cảnh, phong cách, mục đích giao tiếp mà chúng ta chọn từ chính xác.

Ví dụ:

Sự hy sinh của
Chư Thánh Tử Đạo Việt Nam có phần “thâm kín”
là cách dùng sai,
phải dùng là “*thâm lặng*” mới chính xác.

Thâm kín là giữ kín trong lòng, không để lộ ra ngoài. Thí dụ: *ý nghĩ thâm kín, ước mơ thâm kín, mối tình thâm kín.*

Thâm lặng là âm thầm, lặng lẽ, ít ai biết đến. Thí dụ: *chiến công thâm lặng, sự hy sinh thâm lặng.*

Trong cách dùng từ chính xác, chúng ta cũng cần lưu ý *nghĩa biểu cảm* (tình cảm, thái độ của người nói). Vì vậy, tùy mục đích, đối tượng, hoàn cảnh giao tiếp mà dùng từ cho thích hợp. Thí dụ, cũng là từ cho, mà ta có thể nói hoặc viết là thí, tặng, biếu, dâng, hiến...

Ví dụ:

- Nó **thí** cho tên ăn mày đồng bạc lẻ.
- Thầy giáo **tặng** sách cho các học trò.
 - Cha mẹ **cho** con một rương vàng không bằng **cho** con một cuốn sách.
- Chúng con **kính dâng** lên Đức cha bó hoa tươi thắm, thơm ngát lòng biết ơn.

+ Chính xác về quan hệ kết hợp

Nghĩa là chính xác trong khi kết hợp với các từ khác trong câu.

Ví dụ 1:

Do lượng mưa năm nay kéo dài nên đã gây nhiều thiệt hại cho mùa màng.

Câu này sai vì *lượng mưa* không thể *kéo dài*. Phải viết là *mùa mưa* năm nay kéo dài...

Ví dụ 2:

Vì tình nghĩa, người ta lưu luyến nhau và không thể bỏ nhau được.

Câu này cũng sai, phải sửa lại cho chính xác như sau:

*Chính vì tình,
người ta đã lưu luyến nhau,
nhưng vì nghĩa,
người ta mới không thể bỏ nhau.*

2. Dùng từ hình tượng

Từ hình tượng vẽ lên trước mắt người đọc bức tranh của cuộc sống, tạo cho người đọc cái cảm giác như được nhìn thấy tận mắt sự vật được miêu tả.

Ví dụ 1:

*“Đoạn trường thay lúc phân kỳ,
Vó câu khắp khênh bánh xe gập ghềnh”
(Nguyễn Du)*

Từ hình tượng còn tạo cho độc giả nhiều rung cảm thẩm mỹ. Vì vậy, từ hình tượng rất thích hợp với ngôn ngữ văn chương. Ta cần tập thói quen lựa chọn, trau chuốt, rèn luyện dùng từ hình tượng trong khi viết.

Ví dụ 2:

*“Đưa người, ta không đưa qua sông,
Sao có tiếng sóng ở trong lòng”.
(Thâm Tâm)*

Thi sĩ tài hoa Nguyễn Du đã dùng ngôn ngữ hình tượng như sau:

*“Xắn tay mở khóa động đào,
Rẽ mây trông tỏ lối vào thiên thai”.*

3. Dùng từ sáng tạo

Từ sáng tạo là từ gọi tên sự vật lần thứ nhất, bằng cái nhìn tươi mát và hồn nhiên như trẻ thơ.

Chẳng hạn, từ “*ngon*” mà Nguyễn Gia Thiều dùng thay cho từ “*đẹp*” trong Cung oán ngâm khúc. Ta thường nói cảnh đẹp, hoa đẹp, người đẹp, tình hay ý đẹp. Cái gì cũng đẹp, cho nên từ “*đẹp*” không diễn tả được điều gì đặc sắc. Vì thế, Nguyễn Gia Thiều đã diễn tả sắc đẹp của cung nữ như sau:

*“Đóa lê ngon mắt cửu trùng,
Tuy mảy điểm nhạt nhưng lòng cũng xiêu”.*

Tuy sáng tạo nhưng không lập dị.

Ví dụ: Thời gian không có màu, nhưng mùa thu có nhiều lá vàng nên có người đã sáng tạo từ “*thu vàng*”. Từ đó, Xuân Diệu dùng từ “*xuân hồng*” để nói về mùa xuân, về tuổi trẻ, về tình yêu. Trịnh Công Sơn lại dùng từ “*hạ trắng*” chỉ mùa hè ở xứ Huế với những con đường ngập đầy áo trắng nữ sinh Đồng Khánh.

Chúng ta học cách dùng từ đúng, từ chính xác, rồi tập dùng từ hay, nhưng cái đích cuối cùng vẫn là luyện cho được cách viết tự nhiên, giản dị.

Tự nhiên giản dị là đỉnh cao của nghệ thuật.

BÀI TẬP

Các câu sau đây chưa hay. Các bạn hãy sửa lại cho hay.

*Tiền không nở trên cây,
nhưng tiền của các bạn sẽ nở
trong các ngân hàng chúng tôi.*

Sửa lại cho hay:

*Tiền không nở trên cây,
nhưng tiền của các bạn sẽ nở
trong các chi nhánh của ngân hàng chúng tôi.*

Vế đối chưa hay:

Mỡ, nạc mà chi,
em đã nghĩ kĩ rồi,
đừng nói với em câu tái giá.

Viết lại cho hay:

Mỡ, nạc mà chi,
em đã nghĩ chín rồi,
đừng nói với em câu tái giá.

Một bài thơ hay

Trâu đòi

*Ai thổi sáo gọi trâu đây đó
Chiều in nghiêng trên mảng núi xa
Con trâu trắng dẫn đàn lên núi
Vẻnh đôi tai nghe sáo trở về*

*Trâu đực chạy rầm rầm như hổ
Trâu thiến dong từng bước hiền lành
Cổ lừng lững như chum, như vại
Móng hén hần in mép cỏ xanh*

*Những chú nghé lông tơ mũm mĩm
Mũi phập phồng dính cánh hoa mua
Công trại mở trâu vào chen chúc
Chiều rộn ràng trong tiếng nghé ơ*

Bài thơ **Trâu đòi** đọc lên nghe rất hay là nhờ từ **tượng thanh** (*rầm rầm*: âm thanh phát ra liên tục, không thể dừng) và nhờ từ **tượng hình** (*lừng lững*: to lớn, án ngữ ngay trước mặt, gây ấn tượng đáng sợ; từ *mũm mĩm*: tròn trĩnh, trông thích mắt; *phập phồng*: phồng lên, xẹp xuống liên tiếp).